

**МОНГОЛЫН УЛС ТӨРИЙН НАМУУДЫН ТӨЛӨӨЛӨХ ҮҮРЭГ, ТҮҮНИЙ  
БИЕЛЭЛТ**

**Д.Ундрах**  
МУИС, УТСОУХНУС,  
Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор

**Б.Анхзаяа**  
МУИС, УТСОУХНУС,  
Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

***Хураангуй:***

Энэхүү судалгааны өгүүллийн хүрээнд улс төрийн намын төлөөлөх үүргийг тодруулан судалж Монголд үйл ажиллагаа явуулж буй улс төрийн намууд тэр дундаа УИХ-д суудалтай (МАН, АН, ХҮН) намууд төлөөлөх үүргээ биелүүлэхэд хүчин чармайлт гаргаж байгаа эсэхэд хийсэн ажиглалт, шинжилгээний үр дүнгээс танилцуулах болно.

***Түлхүүр үгс:*** *жендэр, феминизм, амлалт, намын гишүүн, улс төрийн оролцоо, эмэгтэйчүүд*

***Удиртгал:***

Монгол Улс нэг намын тогтолцооноос олон намын тогтолцоо руу шилжээд даруй 33 жил өнгөрөөд байгаа ч бодит байдал дээр нэг намын ноёрхол руу аажмаар шилжээд буй гэх шүүмжлэлүүд хөврөх болсон. Энэ бүхэн нь улс төрийн намууд намууд төлөвших хууль эрх зүйн орчин бүрдээгүй, бүгд ижил тэгш гараанаас эхлээгүй гээд олон асуудалтай холбогдоно. Залуучуудын санаа бодлын судалгаагаар улс төрийн нам хамгийн тааламжгүй институцээр тодорсон нь (БНОУХ, 2020) бид өнгөрсөн алдаагаа эргэж харах, намын төлөвшилд анхаарах зайлшгүй шаардлагыг бий болгож байна. Төлөөллийн ардчиллын замыг сонгосон улсын хувьд иргэдийн төлөөлөх эрхийг хангах үүрэгтэй гол институци болох улс төрийн намын төлөвшил, хөгжилд анхаарлаа хандуулах нь ардчиллаа бэхжүүлэх чухал арга зам юм. Улс төрийн намын нийгэмд гүйцэтгэдэг олон үүргийн нэг нь нийгмийн бүлгийн бүхий л төлөөллийг хангах үүрэг юм. Манай улс төрийн намууд энэхүү үүргээ хэлбэр төдий ойлгож, агуулгын хүрээнд ухамсарлаж биелүүлэхгүй байгааг нь УИХ-д эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл 17<sup>1</sup> хувьтай байгаагаас харж болно. Сүүлийн гурван удаагийн сонгуульд нийт нэр дэвшигчдийн 24.7 хувийг л эмэгтэйчүүд эзэлж байгаа нь дээрх таамаглалыг улам бататгаж байна. Иймд тэгш төлөөллийг хангахад улс төрийн намууд тэргүүлэх үүрэгтэй оролцох гол субъект гэдгийг бүх нийтэд тэр тусмаа улс төрийн намуудад ойлгуулах арга замыг эрэлхийлэх бодит шаардлага бий болж байна. Сэдвийн судлагдсан байдлыг харвал шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоог хууль эрх зүйн орчинтой холбон судалсан тохиолдлууд цөөнгүй байгаа бөгөөд харин улс төрийн намын бодлого, үйл ажиллагаатай холбон судалсан тохиолдол бага байна.

Өнгөрсөн хугацаанд улс төрийн шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо төдийлөн нэмэгдээгүй гол шалтгааныг улс төрийн намын төлөөллийг хангах үүрэгтэй

<sup>1</sup> Монгол дахь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо, гадаад орны туршлага судалгааны тайлан. 2022

холбон тайлбарлахыг зорьсон болно. Ингэхдээ 2023 оны хавар хийгдсэн суурь хуулийн өөрчлөлтүүд (ҮХНӨ, УИХ-ын Сонгуулийн тухай хууль, УТНТХууль)-ийг “амилуулах” гол хүч улс төрийн намуудад төвлөрч буйг нэхэн сануулах, цаашдын нөлөөллийн ажлуудад гол зүг чигээ болгох нь энэхүү судалгааны гол зорилго болно. Энэ хүрээнд дараахь зорилтуудыг дэвшүүллээ:

- Улс төрийн системийн онолыг тайлбарлах,
- Улс төрийн намын нийгэмд гүйцэтгэх төлөөллийн үүргийн ойлголтыг тодотгох,
- Монголын улс төрийн намуудын төлөөллийн үүргийн биелэлт, түүний өнөөгийн байдлыг тодорхойлох,
- Улс төрийн намуудын тэгш төлөөллийн төлөөх амлалтад шинжилгээ хийх,
- Дүгнэлт боловсруулах

Монгол Улсад жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах чиглэлд судалгааны шинжилгээний ажлууд багагүй хийгдсэн байна. Тухайлбал, улс төрийн шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцооны асуудлаарх олон нийтийн санаа бодлын 2010, 2012 оны судалгаа нь энэ чиглэлд олон нийтийн санаа бодлыг тандах зорилгоор хийгдсэн Монгол Улсад анхдагч судалгаа юм. КОЙКА олон улсын байгууллагын санхүүжилтээр НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрөөс хэрэгжүүлж буй “Шийдвэр гаргах түвшинд жендэрийн тэгш байдлыг хангах нь” төслийн хүрээнд “Шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцооны талаарх олон нийтийн төсөөлөл” 2022 судалгааг хийж гүйцэтгэсэн байна. Энэхүү судалгаа нь улс төрийн оролцооны талаарх олон нийтийн төсөөллийг тодорхойлж, хууль эрх зүйн орчны өөрчлөлт, нөлөөллийн ажлыг хэрэгжүүлэх арга замыг тодорхой болгохыг зорьсон байна.

“Улс төрийн шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог хязгаарлагч хүчин зүйлс 2020 судалгаа” нь олон улсын туршлага, Монгол дахь өнөөгийн нөхцөл байдал, эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцооны нийгэмд үзүүлэх нөлөө зэргийг баримт бичгийн судалгаагаар тодруулж, оролцоог хязгаарлаж буй хүчин зүйлсийг асуулга, ярилцлагын аргаар тодруулж, зөвлөмж боловсруулсан байна. Мөн 2021 онд хийгдсэн “Улс төр дэх залуучууд болон эмэгтэйчүүдэд тулгамдаж буй сорилт бэрхшээл судалгаа” хийгдсэн байна. Энэхүү судалгааны онцлог нь улс төр дэх залуучууд, эмэгтэйчүүдэд нөлөөлж буй улс төрийн институцын, хувь хүний, нийгэм соёлын хүчин зүйлсийг тус бүрд нь судлан дүгнэлт гаргасан явдал юм. Э.Гэрэлт-Од судлаач 2019 онд хэвлүүлсэн “Ардчилсан нийгэмд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг, роль” бүтээлдээ улс төрийн намын нийгэмд гүйцэтгэх үүргийг олон улсын нам судлаачдын онолуудыг нэгтгэн, Монголын улс төрийн намуудын өнөөгийн нөхцөл байдал, төлөвшилд үнэлэлт дүгнэлт өгчээ.

“Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс 2020” судалгаагаар намын дотоод ардчиллыг индексжлэх шалгуур үзүүлэлтийг илүү тодруулсан бөгөөд тэр дундаа төлөөлөх үүргийг гол шалгуур үзүүлэлтийн нэг болгосон нь энэхүү судалгаанд хэрэглэгдэх чухал хэрэглэгдэхүүн болсон.

### **Улс төрийн намын нийгэмд гүйцэтгэх ТӨЛӨӨЛЛИЙН үүрэг**

Хүмүүс нэгдэн амьдарч буй ямар ч нийгэм улс төрийн системгүйгээр оршин тогтнох боломжгүйг Д.Истон “системийн онол”-оороо нотолсон байдаг. Уг онол нь улс төрийн системийн оршин тогтнож, хадгалагдан үлдэхэд нөлөөлж, үйлчилж байдаг хүчин зүйлсийг тодорхойлж өгснөөрөө ач холбогдолтой. Түүнчлэн улс төрийн системд аюул учруулж болох сурвалжуудыг судлах нь улс төрийн шинжлэх ухааны нэг гол зорилго гэж тэрээр үзжээ. Нөгөө талаар, улс төрийн системийг тогтворжуулах замаар түүнийг сахин хадгалж болох боломжийн талаар санал дэвшүүлжээ.<sup>2</sup>

Улс төрийн орчин нь намын үйл ажиллагааны үндсэн хүрээ болдог бөгөөд энэ хүрээ дэх намын төлөвшилтийн үйл явц нь нийгмийн улс төрийн бүхэл үйл явцын салшгүй хэсэг, харин нам, намын тогтолцоо нь улс төрийн нийтлэг системийн нэг үндсэн бүрдэл нь болдог.

<sup>2</sup> С.Базарпүрэв.2002. Дэвид Истоны улс төрийн системийн онол

Энэхүү харилцан үйлчлэлийн механизмын агуулгыг дараах байдлаар томъёолон тодорхойлж болох байна. Энэ нь нэгд, *бүтэц-бүрдэлжилтийн институционал механизм; хоёрт, үүрэг-үйл ажиллагааны функционал механизм; гуравт, мэдээлэл солилцооны коммуникатив механизм; дөрөвт, эрх зүй-зохицуулалтын регулятив механизм* зэрэг болно.<sup>3</sup> Эдгээрээс үүрэг-үйл ажиллагааны функционал механизмын тухайд авч үзье.

**Үүрэг – үйл ажиллагааны функционал механизм.** Аливаа нийгмийн систем тодорхой чиг үүрэгтэй байдаг. Хэрвээ систем зорилго, чиг үүрэггүй бол уг систем оршин үйлчлэх боломжгүй болж, системлэг шинжээ алдахад хүрдэг. Нам бол улс төрийн системийн бүрдэл элемент мөн. Намын нэг үндсэн онцлог нь улс төрийн системийн хүрээнд тодорхой зорилго, чиг үүрэгтэй байдагт оршдог.

Намууд улс төрийн системтэй чиг үүргийн хоёр үндсэн хэв маягаар холбогддог. Үүнд: улс төрийн систем дэх *төрийн засаглалын харилцаагаар нөхцөлдсөн бүлэг чиг үүрэг*, нөгөөх нь улс төрийн систем дэх *нийгмийн харилцаагаар нөхцөлдсөн бүлэг чиг үүрэг* юм. Тэгвэл хоёр дахь бүлэг чиг үүрэгт нийгмийн төлөөллийг хангах, нийгэмшүүлэх, ашиг сонирхолыг нэгтгэх, улс төрийн соёл, хариуцлагыг хэрэгжүүлэх, иргэний нийгмийн байгууллагуудтай харилцахтай холбоотой чиг үүрэг хамаарагддаг. Ингэж намууд улс төрийн системийн бие даасан институцын хувьд өөрт оногдсон жам ёсны чиг үүргээр дамжуулан улс төрийн бүхэл системтэй гүн гүнзгий холбоо харилцаанд оршдог байна<sup>4</sup>.

Улс төрийн намууд ардчилалгүйгээр гарч ирж болох ч, улс төрийн намгүйгээр ардчилал амжилтад хүрч чадахгүй. (ACE Electoral Knowledge Network, 2012)

Английн эрдэмтэн А.Хивүүд улс төрийн намын чиг үүргийг нэлээд нарийн олон талаас нь судалж дараах байдлаар тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

1. Төлөөллийн үүрэг,
2. Элитийг төлөвшүүлэх дайчлах үүрэг,
3. Зорилгоо томъёолох үүрэг, сонирхлыг нэгтгэх, илэрхийлэх үүрэг,
4. Нийгэмшүүлэх болон засгийн газрыг байгуулах гэж ангилжээ.

Орчин үеийн улс төрийн системд намууд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэж судлаач Л.Даймонд, Р. Гюнтер нар “Улс төрийн намууд ба Ардчилал” бүтээлдээ тэмдэглээд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүргийг долоо ангилж үзсэн байдаг. Үүнд,

1. Нэр дэвшүүлэх үе буюу элитийг татан оролцуулах, сонгуульд тухайн намыг төлөөлөн өрсөлдөх хүнийг олох, бэлтгэх;
2. Сонгуулийн дайчилгааны үе буюу намууд нэр дэвшигчээ дэмжүүлэхийн тулд сонгогчдынхоо сэдлийг идэвхжүүлж, зарим тохиолдолд тэднийг сонгуулийн үйл явцад идэвхтэй оролцох бололцоогоор хангах;
3. Асуудлыг бүтэцжүүлэх чиг үүрэг буюу нийгмийн бүлгүүд тодорхой асуудлаар богино эсвэл урт хугацааны турш илэрхийлж буй эсэхээс янз бүрийн асуудлаар сонголт, альтернативыг бүтэцжүүлэхэд намууд үүрэг гүйцэтгэдэг.
4. Нийгмийн төлөөллийн чиг үүрэг нь нийгмийн янз бүрийн бүлгийг төлөөлөх чиг үүрэгтэй байдаг. Энэ үүрэг нь сонгуулийн үед бүлгүүдийн дэмжлэг авахын төлөө өрсөлдөөний явцад илэрнэ. Мөн сонгуулийн дараа хуулийн төсөл боловсруулах, хэлэлцэх үеэр хууль тогтоох явцад илэрдэг.
5. Ашиг сонирхлыг нэгтгэн нягтруулах нь намуудын бас нэг үүрэг. Бүлгүүдийн сонирхлыг түгээмэл биш юмаа гэхэд илүү өргөн хүрээнд нэгтгэн нягтруулахад чиглэх ёстой. Энэ нь олон нам бүхий парламентын системтэй орнуудад ашиг сонирхлыг нэгтгэх, нягтруулах үйл явц сонгуулийн дараа засаг барих, эсвэл байгуулагдах үед явагддаг.
6. Засгийн газрыг ажиллуулах үүрэг нь ажлаа хийж чадаж байгаа эсэхийн чухал хэмжүүр болно.
7. Нийгмийн интеграцчлалыг хангах үүрэг нь намууд улс төрийн үйл явцад үр дүнтэй оролцох боломжийг иргэдэд олгодог ба ийнхүү оролцсон иргэд

<sup>3</sup> Д.Болд-Эрдэнэ. 2010. Улс төрийн систем, намын харилцан хамаарах: онол- арга зүй

<sup>4</sup> Д.Болд-Эрдэнэ. 2010. Улс төрийн систем, намын харилцан хамаарах: онол- арга зүй

тодорхой амжилтад хүрэхдээ системийг цааш нь үргэлжлүүлэн авч явах сонирхолтой болдог<sup>5</sup>.

А.Хивүүдийн тодорхойлолтоор улс төрийн намууд нийгэмд эн тэргүүнд **төлөөллийн** үүргийг гүйцэтгэдгийг дурдсан бол, Л.Даймонд, Р. Гюнтер нарын бүтээлд ч мөн дээрх төлөөллийн үүргийн зарчим давтагдаж байна. Гэвч бодит байдал дээрээ намууд нийгмийн бүлгийн төлөөллийн үүргээ хангалттай биелүүлж ирээгүйг эмэгтэйчүүдийн эрхийн төлөөх олон хөдөлгөөнүүд харуулж байна.

XIX зууны үеэс эрчимжиж эхэлсэн феминист хөдөлгөөн нь эмэгтэйчүүдийг эрчүүдтэй адил тэгш эрхтэй байх улс төр ба эрх зүйн нөхцөл бололцоо олгохыг шаарддаг. Энэ цаг мөчөөс эхлэн феминизмийн гурван давлагаа өрнөсөн гэж үздэг.<sup>6</sup> Нэгдүгээр давлагаа нь эмэгтэйчүүдийн нийгэмд гүйцэтгэх үүргээр нь ялгаварлан гадуурхах үзэлтэй илүү тэмцэж байсан бол хоёр, гуравдугаар давлагаанаас эхлэн эмэгтэйчүүдийн улс төрийн эрх мэдлийн төлөө тэмцэж эхэлсэн. Учир нь дэлхийн хүн амын тал хувийг бүрдүүлдэг нийгмийн хамгийн том бүлэг болохынхоо хувьд нийгэм, улс төр, эдийн засаг, соёлын амьдралд ижил тэнцүү оролцох нь эмэгтэйчүүдийн үндсэн эрх гэдгийг хүлээн зөвшөөрүүлэх, ойлгуулах нь уг хөдөлгөөний гол зорилго юм.

### **Монгол эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцооны өнөөгийн байдал**

Монгол Улс 1924 он буюу яг 100 жилийн тэртээ Анхдугаар Үндсэн хуулиараа эмэгтэйчүүдийн сонгох, сонгогдох эрхийг баталгаажуулсан бүс нутагтаа анхдагч улс юм. Дэлхий дахинаа өрнөсөн феминист хөдөлгөөний үзэл санаа тусгалаа олсон нь энэ. Ийнхүү эмэгтэйчүүд нийгэм, улс төр, эдийн засаг, соёлын амьдралд эрх тэгш оролцож, үр шимийг нь ижил тэнцүү хүртэх боломж бүрдсэн ч бодит байдал дээр хангалтгүй хэвээр байна. Монголын нийт хүн амын 51 хувь<sup>7</sup>, нийт сонгогчдын 52 хувийг<sup>8</sup> бүрдүүлдэг эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл УИХ-д буюу улс төрийн шийдвэр гаргах дээд түвшинд 17.3 хувьтай байна.

Дэлхийн эдийн засгийн форумас жил бүр гаргадаг Жендэрийн ялгаатай байдлын индексээр Монгол Улс 146 орноос 70 дугаарт жагссан байна. Энэхүү индексийг дөрвөн шалгуур үзүүлэлтэд үндэслэн гаргадаг бол Улс төрийн оролцоон дахь жендэрийн тэгш байдлаараа манай улс 146 орноос 113 дугаар байрт эрэмбэлэгдсэн нь хамгийн тааруу дүн юм<sup>9</sup>. 2021 оны 6 дугаар сарын байдлаар Монгол Улс парламент дахь эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувиар нийт 193 орноос 127 дугаарт жагсаж байна.

1990 оны Цагаан морин жилийн хувьсгалаараа Монгол Улс нэг намын тогтолцооноос олон намын тогтолцоонд тайван замаар шилжсэн. Ийнхүү Монголын ардчиллын тэр тусмаа төлөөллийн ардчиллын хөгжилд улс төрийн нам хамгийн чухал үүрэгтэй субъект болж хувирсан. Энэ үүднээсээ улс төрийн намууд Монголын ардчиллыг бэхжүүлэхэд тодорхой үүргүүдийг хүлээгээд зогсохгүй ардчилалд учирч буй дээрх сорилт бэрхшээлүүдийн өмнө хариуцлага хүлээх учиртай субъект юм.

Улс төрийн нам бол сонгуулийн болон сонгуулийн бус үеэр залуус, эмэгтэйчүүдээс дэмжлэг авах, улмаар улс төрд татан оролцуулж, бүх шатны улс төрийн шийдвэр гаргах байгууллагад сонгогдоход дэмжлэг үзүүлэх үр дүнтэй бүтэц. Өөрөөр хэлбэл, нам үйл ажиллагаа, бодлого, үнэт зүйлээрээ дамжуулж залуус, эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо, төлөөллийг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлж чадах цорын ганц улс төрийн байгууллага.<sup>10</sup> Гэвч намууд төлөөллийн үүргээ ухамсарлан эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг улс төрийн шийдвэр

<sup>5</sup> Э.Гэрэлт-Од.2019.“Ардчилсан нийгэмд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг, роль”

<sup>6</sup> Charlotte Krolokke. Gender communication theories and analyses from: Silence to performance. Sage publication. 2006pp

<sup>7</sup> Монгол Улсын хүн амын тоо, нэг нас, хүйс, насны бүлгээр. <https://www.1212.mn/>

<sup>8</sup> 2020 оны УИХ-ын ээлжит сонгуулийн сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад 2 сая 624 иргэн бүртгэгдсэнээс 961 мянга 971 буюу 48 хувь нь эрэгтэй, 1 сая 38 мянга 653 буюу 52 хувь нь эмэгтэй байна. СЕХ-ний мэдээлэл.

<sup>9</sup> ДЭЗФ- Жендэрийн ялгаатай байдлын индекс.2022. [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_GGGR\\_2022.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf)

<sup>10</sup> Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс.2020

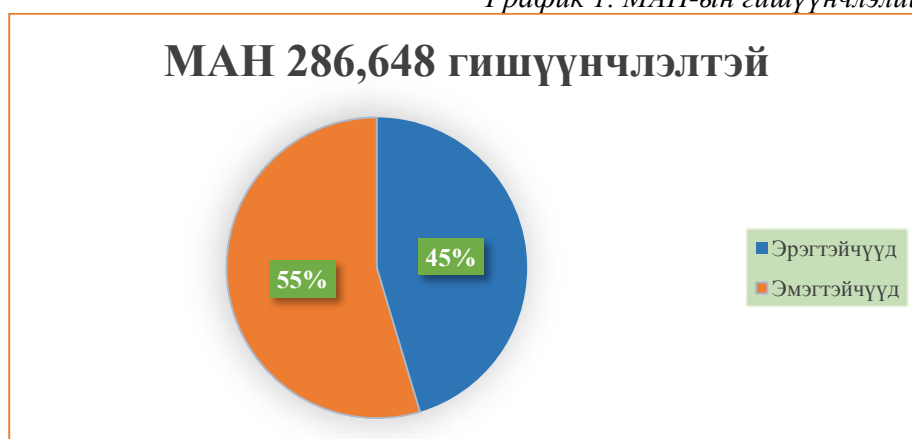
гаргах үйл явцад оролцуулах улс төрийн хүсэл зориг байхгүй байгаа нь ажиглагдаж байна. Ийнхүү дүгнэхийн учир нь төлөөллийн ардчилалд улс төрийн намууд нь төр болон иргэдийг хооронд нь холбох үүргийг гүйцэтгэдэг тухай дээр дурдсан. Гэтэл намуудын эрэгтэй төлөөллөөс бүрдсэн УИХ өнгөрсөн хугацаанд эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлдэг олон улсын жишиг бүхий механизм болох нэр дэвших квотыг хэдэнтээ унагаж байсан түүхтэй. Тэр ч бүү хэл батлалцсан квотоо доод хязгаар бус дээд тааз гэж “андуурч”, эмэгтэйчүүдийг квотод нь хүргэх төдий нэр дэвшүүлсээр ирсэн. Тухайлбал, сүүлийн 4 удаагийн УИХ-ын сонгуульд давхардсан тоогоор нийтдээ 1,814 хүн нэр дэвшсэнээс 430 нь буюу **24.7%**<sup>11</sup> нь эмэгтэйчүүд байна. Үүнээс харахад сонгогчид эмэгтэйчүүдийг сонгодоггүй биш улс төрийн намууд эмэгтэйчүүдийг олноор нэр дэвшүүлдэггүй байна.

Зураг 1. Квотын төлөөх тэмцлийн цагалбар, Зургийн эх сурвалж: Эмэгтэйчүүдийн манлайлын сүлжээ



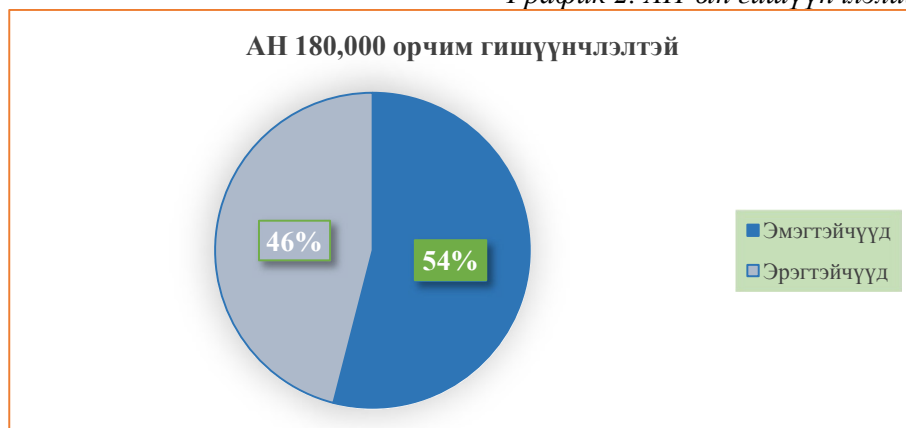
Үнэн хэрэгтээ улс төрийн намууд эмэгтэйчүүдийн “нуруу”-н дээр өндийдөг

График 1. МАН-ын гишүүнчлэлийн мэдээлэл



<sup>11</sup> Монгол дахь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо, гадаад орны туршлага судалгааны тайлан.2022

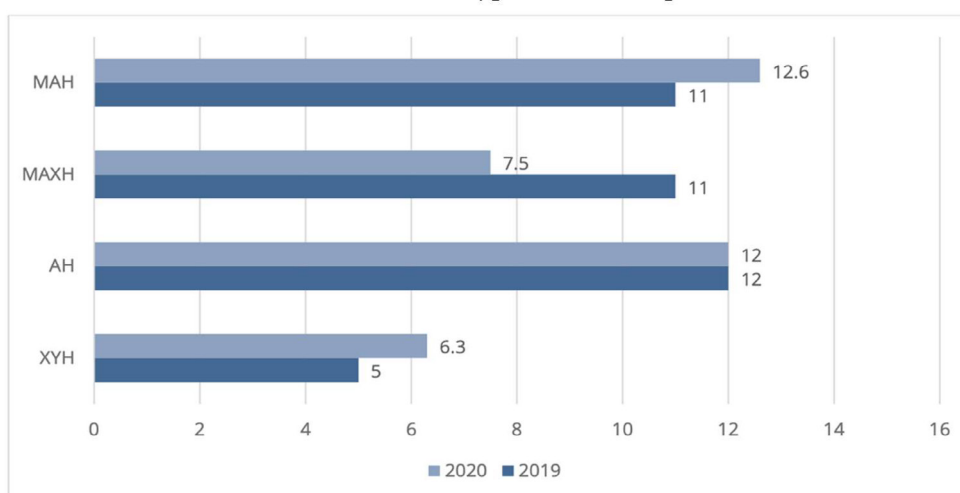
График 2. АН-ын гишүүнчлэлийн мэдээлэл



Өнгөрсөн 30 гаруй жилийн хугацаанд төрийн эрхийг ээлжилж барьсан Монголын хоёр том улс төрийн намын гишүүдийн талаас илүү хувийг эмэгтэйчүүд бүрдүүлдэг нь дээрх хоёр графикаас харагдаж байна.

Улс төрийн намууд нийгмийн бүлгийн бүхий л төлөөллийг хангах нь намын дотоод ардчиллын бодит тусгал болдог билээ. Намын дотоод ардчилал буюу “internal democracy within political party”, нам доторх ардчилал буюу “intra-party democracy” хэмээх ойлголт нь намын шийдвэр гаргах бүхий л түвшинд гишүүд, дэмжигчдийг оролцуулах тухай өргөн хүрээний ойлголт юм. Намын дотоод ардчиллыг оролцоо (25%), өрсөлдөөн (24%), төлөөлөл (16%), ил тод байдал (35%) байдал гэх дөрвөн үндсэн шалгуур үзүүлэлтээр үнэлж, индексжүүлж судалгаа хийжээ<sup>12</sup>. Төлөөлөл гэх шалгуур үзүүлэлт нь сонгуульд нэр дэвшигчдийг тодруулах болон намын дотоод бүтцийн байгууллагуудад нийгмийн бүлгүүдийн төлөөллийг хэрхэн хамруулж буйг харгалзана. Намын гол шийдвэрүүдийг гаргах албан тушаал болон хууль тогтоох дээд байгууллагад нэр дэвшигчдэд эзлэх залуучууд, эмэгтэйчүүдийн хувь хэмжээнд үнэлгээ өгсөн байна. Тухайлбал сонгуульд нэр дэвшигчдэд эзлэх эмэгтэйчүүдийн хувь сонгуулийн хуулийн шаардлагад нийцүүлэх бус сайн дурын хувь хэмжээг тогтоодог эсэхийг шинжилсэн байна. Хэмжигдэхүүн нь нийт 16 хүртэлх оноотой.

Зураг 2. Улс төрийн намын төлөөлөл, 2019-2020



МАН болон АН нь залуучуудын, эмэгтэйчүүдийн, оюутны болон ахмадын холбоо зэрэг дотоод төлөөллийн байгууллагуудтай учир өндөр оноо авсан байна. Гэсэн хэдий ч

<sup>12</sup> Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс.2020

эдгээр байгууллагуудын намын гол чиг үүрэгт эзлэх байр суурь, нөлөөлөл хязгаарлагдмал. Намд залуучууд, эмэгтэйчүүдийн оролцоо анхан болон дунд шатандаа харьцангуй их байдаг бөгөөд дээд түвшин дэх оролцоо хангалтгүй байна<sup>13</sup>.

Энэ бүхнээс харахад намууд нийгэм, улс төрд олон үүрэг гүйцэтгэж байдгын нэг нь төлөөллийн үүрэг юм. Монголын улс төрийн намууд энэ үүргийг хэрхэн ухамсарлаж, ямар түвшинд хүчин чармайлт гаргаж ирсэн нь намуудын дотоод ардчиллын индексээс харагдаж байна. Түүнчлэн 2020 онд гүйцэтгэсэн залуучуудын санал бодлын судалгаагаар улс төрийн нам хамгийн тааламжгүй институцээр тодорсон нь (БНОУХ, 2020) намууд нийгэмд гүйцэтгэх үүргийг хэлбэр төдий ойлгож ирсний хор уршиг байх талтай. Улс төрийн нам хамгийн тааламжгүй институц болтлоо нэр хүнд нь унасан энэ цаг үед ардчилсан үндсэн хуульт ёстой төлөөллийн ардчиллын замыг сонгосон бидний хувьд намаас татгалзах, үгүйсгэх гэхээсээ илүүтэй төлөвшүүлэх, бэхжүүлэхэд анхаарлаа хандуулах нь чухал.

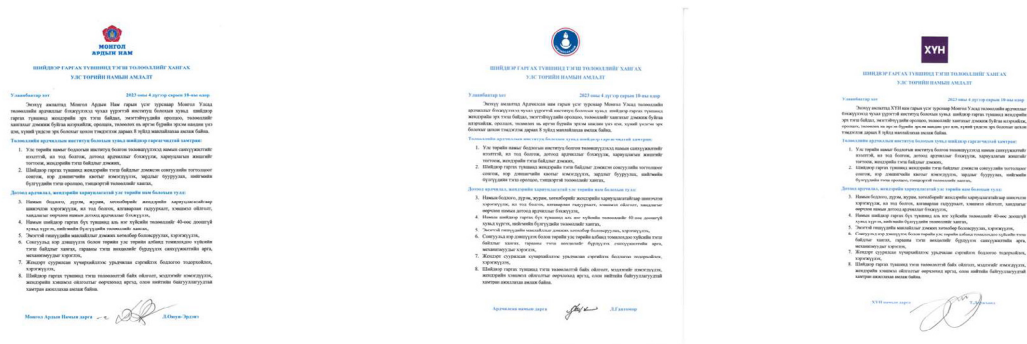
Намын дотоод ардчилал, төлөвшил нь улс орны засаглалын хувь заяанд шууд нөлөөлдөг гэдгийг олон нийт ч ойлгож, намууд ч зарим эрх ашиг дээрээ нэгдэж, өөрсдийн хувь заяагаа зөв зүгт залахад зарим нэг хүчин чармайлт гаргаж байна. Үүний нэгэн жишээ бол 2023 оны хавар Монголын улс төрийн намууд тодорхой хэмжээнд зөвшилцөлд хүрч, ҮХНӨ, Сонгуулийн тухай хууль, Улс төрийн намын тухай хууль зэрэг суурь хуулиудад томоохон өөрчлөлтүүдийг хийж чадсан. Цаг хугацааны хувьд энэ үйл явдлаас өмнө улс төрийн намууд нэгдэж “Шийдвэр гаргах түвшинд тэгш төлөөллийг хангах амлалт”-д гарын үсэг зурсан нь мөн түүхэн үйл явдал болсон.

Зураг 3. “Шийдвэр гаргах түвшинд тэгш төлөөллийг хангах амлалт”-д гарын үсэг зурах ёслолын үеэр



Найман зүйл заалт бүхий энэхүү баримт бичиг нь төлөөллийн ардчиллыг бэхжүүлэх тэр тусмаа засаглалд нийгмийн бүлгийн бүх төлөөллийг хангахад улс төрийн нам чухал үүрэгтэй институц болохыг нэхэн сануулах, олон нийтийн өмнө амлалтад гарын үсэг зурснаар намууд цаашдын үйл ажиллагаандаа жендэрийн тэгш байдлыг хангах чиглэлд илүү идэвх санаачилгатай ажиллах хөшүүрэг болно гэж үзэж буй аж.

Зураг 4. УИХ-д суудалтай гурван намын амлалтын баримт бичгийн хуулбар



<sup>13</sup> Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс.2020. 20 дах тал

Үүний дараагаар УИХ-ын 2023 оны хаврын чуулганаар суурь хуулийн өөрчлөлтүүд хийгдэж, үндсэндээ улс төрийн намууд төлөвших, төлөөллийг хангахад чиглэсэн хууль эрх зүйн асуудлууд шийдэгдсэн гэж хэлж болно.

**ҮХНӨ-21.1.** 1. Улсын Их Хурал нэг танхимтай, нэг зуун хорин зургаан гишүүнтэй байна. Улсын Их Хурлын сонгуулийг сонгуулийн холимог тогтолцоогоор явуулна. Улсын Их Хурлын далан найман гишүүнийг олныг төлөөлөх, дөчин найман гишүүнийг хувь тэнцүүлэн төлөөлөх аргаар сонгоно.

**СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ-30.2.** Нам, эвслээс нэр дэвшүүлэхэд 2024 оны ээлжит сонгуулиар нийт нэр дэвшигчийн 30-аас доошгүй хувь нь, 2028 оны ээлжит сонгуулиар 40-өөс доошгүй хувь нь аль нэг хүйсийнх байна.

**УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТУХАЙ ХУУЛЬ- 7.6.** Намын төлөөллийн төв, гүйцэтгэх төв болон хяналтын байгууллагын бүрэлдэхүүнд аль нэг хүйсийн төлөөлөл 40 хувиас доошгүй байна. (шинэчилсэн найруулгын төсөл)

Ийнхүү улс төрийн намууд амлалтад гарын үсэг зураад, хуулийн өөрчлөлтүүд хийгдээд долоон сар гаруйн хугацаа өнгөрч, сонгуулийн жил гарахад сар гаруй хугацаа үлдээд байна. Өнгөрсөн намар зарим намууд ирэх жилийн сонгуульдаа бэлдэж, шинэ бүтэц бүрэлдэхүүнээ зарласан. Тэдний шинэ бүтэц бүрэлдэхүүн нь дээрх хуулийн хэрэгжилтийг хангахад чиглэсэн чухал үйл ажиллагаа болоод зогсохгүй олон улс, нийт сонгогчдынхоо өмнө өгсөн АМЛАЛТ-аа биелүүлэх хүсэл зоригийн бодит илэрхийлэл юм. УИХ-д суудалтай гурван (МАН, АН, ХҮН) намын жишээн дээр дээрх амлалтын баримт бичгийн биелэлтэд хөндлөнгийн шинжилгээ хийлээ.

1. 2023.08.29-нд АН-ын ҮБХ хуралдаж сонгуульд манлайлж орох удирдлагын багаа томилов.

Зураг 5. АН-ын дэд дарга нар. Зургийн эх сурвалж: news.mn



Хүснэгт 1. АН-ын дотоод бүтцэд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь

Намын байгууллагууд	Үүнээс эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь
ҮБХ- 414 гишүүнтэй	25,12
Дэд дарга- 16 дэд даргатай	18,75

АН-ын ҮБХ нь одоогоор 414 гишүүнтэй байгаа бөгөөд 104 нь буюу 25 хувь нь л эмэгтэйчүүд байна. Мөн шинээр томилогдсон 16 дэд даргын 3 нь буюу 18 хувь нь эмэгтэйчүүд томилогдсон байгаагаас харвал “намын шийдвэр гаргах бүх түвшинд аль нэг



хүйсийн төлөөллийг 40-өөс доошгүй хувьд хүргэх, нийгмийн бүлгүүдийн төлөөллийг хангах” амлалтаа АН биелүүлсэнгүй.

АН нь улсын хэмжээнд 180,00 орчим гишүүнчлэлтэй бөгөөд үүний 54 орчим хувь нь эмэгтэйчүүд гэх албан бус тоо байна.

1. 2023.09.15-ны өдөр ХҮН намын төлөөлөх зөвлөлийн хуралдаан болж Удирдах зөвлөлийн гишүүдээ нэмж сонгон, Төлөөлөх зөвлөлийн бүрэлдэхүүнээ өргөтгөн тэлж, орон тооны бус нарийн бичгийн дарга нараа томилсон.

Зураг 6. ХҮН намын удирдлагын багийн бүтэц



Хүснэгт 2. ХҮН намын дотоод бүтцэд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь

Намын байгууллагууд	Үүнээс эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь
Удирдах зөвлөл	44.4
Гүйцэтгэх зөвлөл	37.5

ХҮН нам нь нийт 24,981 гишүүнтэй бол 10,667 нь буюу 42.7 хувь нь эмэгтэйчүүд байна. Удирдах зөвлөл дэх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь 44, Гүйцэтгэх зөвлөл дэх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь 37 хувь байгаа нь амлалтаа хүрэх хүчин чармайлт гэж харагдаж байна. ХҮН намын хувьд ХҮН 50:50 бодлогоо зарласан бөгөөд нэр дэвшүүлэх хүйсийн харьцааг 50:50 байлгахаар зорьж буй.

2. МАН-Одоогоор, их, бага хурлаа хуралдуулж, шинэ бүтэц зохион байгуулалтаа зарлаагүй байна. МАН нь улсын хэмжээнд нийт 286,648 гишүүнтэй бөгөөд 156,582 нь буюу 54,62 хувь нь эмэгтэйчүүд байна.<sup>14</sup>

<sup>14</sup> ЖҮХ-д ирүүлсэн Хүйсийн тэнцвэрт байдлын тайлан.2022

## Хүснэгт 3. МАН-ын дотоод бүтцэд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь

Намын байгууллагууд	Хувь
ХХХ Хурал	23.7
Хяналтын Ерөнхий хороо	19.0
Бага хурал	21.1
Удирдах Зөвлөл	27
Удирдах Зөвлөлийн Ажлын албаны удирдлага	32
Удирдах зөвлөлийн ажлын алба	50.9
<b>Нийт</b>	<b>25.4</b>

Эмэгтэйчүүд намын гүйцэтгэх түвшинд харьцангуй оролцоо өндөр байдаг ч шат ахих тусам оролцоо нь багасч байгаа нь ажиглагдаж байна. Намын гишүүдийн дийлэнх болсон (54,62%) эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг удирдах түвшиндээ хангаж чадаагүй байхад нийт сонгогчдоо төлөөлж чадах эсэх нь мөн л эргэлзээ төрүүлж байна.

*Дүгнэлт*

УИХ-д суудалтай гурван нам дээрх амлалтад хэрхэн ач холбогдол өгч, хуулийн хэрэгжилтийг хангах бэлтгэл ажлаа дотоодоо хэрхэн хангаж байгааг судлах зорилгоор энэ удаагын судалгааны хүрээнд АМЛАЛТ-ын бичиг баримт, түүнтэй уялдуулан авч хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаануудад ажиглалт, шинжилгээ хийлээ. Үүнээс дүгнэж үзэхэд:

- Улс төрийн нам нь төлөөллийн ардчилалтай улсын хувьд төрийн байгууллын чухал институцын нэг. Энэ утгаараа улс төрийн намуудын олон нийтэд хандаж хэлсэн мэдэгдэл, амлалтууд хариуцлагатай, үр дүнд хүрдэг байх учиртай. Гэтэл улс төрийн намууд зөвхөн дээрх амлалтын хүрээнд л гэхэд хэлбэр төдий ойлгож байгаа нь амлалтын биелэлтээс харагдаж байна. Үнэн хэрэгтээ нам нь амласан бол биелүүлдэг, үлгэр дуурайлал үзүүлдэг, нийгмийн сэтгэл зүйг чиглүүлдэг хамгийн гол субъект юм. Гэвч энэхүү үүргээ биелүүлж ирээгүй, цаашид ч биелүүлэх хүсэл зориг төдийлөн ажиглагдахгүй байна.
- Өнгөрсөн хугацаанд Монголд үйл ажиллагаа явуулж буй улс төрийн намууд үг үйлдэл, төлөөллийн үүргээ биелүүлээгүй алдаа дутагдалдаа төдийлөн хариуцлага хүлээж байгаагүй. Улс төрийн намыг улс төрийн гол институц гэж харахаас илүүтэй эрх мэдэл, ашиг сонирхлоо гүйцэлдүүлэх хэрэгсэл төдий ойлгож ирсэн нийтлэг ойлголт, дүр зураг хэвшсэн байгаа нь нууц биш. Гэвч өнгөрсөн хаврын чуулганаар шинэчлэн баталсан хуулиуд нь улс төрийн намыг бодлогын институц болон төлөвшихөд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ хэмээн хүлээж байна. Харин улс төрийн намууд нь энэхүү боломжийг ажил хэрэгч байдлаар харж, тусган хэрэгжүүлэх нь хамгийн таагүй институц болтлоо унасан нэр хүндээ аврах цаашилбал улс орны ирээдүйд чухал нөлөөтэйг ухамсарлах нь чухал байна.
- Улс төрийн намын тухай шинэ хуулиар улс төрийн намыг төрөөс санхүүжүүлэх заалт орсон. Үүнийг дагаад намуудын хариуцлага нэмэгдэнэ. Учир нь татвар төлөгчдийн мөнгөөр санхүүжих тул намын төлөвшилд иргэдийн оролцоо, хяналтыг сайжруулах шаардлага бий болгож байгаа нь харагдаж байна. Энэхүү иргэдийн хяналт, оролцоог бодит ажил хэрэг болгож эс чадваас өдгөө хэвшиж тогтсон намын хуучин соёл хэвээр үргэлжлэх дүр зураг ажиглагдаж байна.

*Abstract:*

Within the framework of this research article, the representative role of political parties will be investigated and the results of observations and analysis will be presented on whether the

political parties operating in Mongolia, including the parties sitting in the parliament (МАН, АН, ХҮН), are making efforts to fulfill their representative role.

**Key words:** gender, feminism, commitment, party membership, political participation, women

*Ашигласан ном, материал*

1. Д.Болд-Эрдэнэ. 2010. Улс төрийн систем, намын харилцан хамаарах: онол- арга зүй
2. С.Базарпүрэв.2002. Дэвид Истоны улс төрийн *системийн онол*
3. Э.Гэрэлт-Од.2019.“Ардчилсан нийгэмд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг, роль”
4. Charlotte Krolokke. Gender communication theories and analyses from: Silence to performance. Sage publication. 2006
5. Монгол Улсын хүн амын тоо, нэг нас, хүйс, насны бүлгээр. <https://www.1212.mn/>
6. 2020 оны УИХ-ын ээлжит сонгуулийн сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад 2 сая 624 иргэн бүртгэгдсэнээс 961 мянга 971 буюу 48 хувь нь эрэгтэй, 1 сая 38 мянга 653 буюу 52 хувь нь эмэгтэй байна. СЕХ-ний мэдээлэл.
7. ДЭЗФ- Жендэрийн ялгаатай байдлын индекс.2022. [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_GGGR\\_2022.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf)
8. Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс.2020
9. ЖҮХ-д ирүүлсэн Хүйсийн тэнцвэрт байдлын тайлан.2022
10. Монгол дахь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо, гадаад орны туршлага судалгааны тайлан. 2022
11. The electoral knowledge network – Civic and voter education guiding, <https://aceproject.org/ace-en/topics/ve/ved/ved02/ved02f>
12. Улс төрийн намууд ба жендэрийн тэгш байдал- Дотроос гадагш хувьсган өөрчлөхөд зориулсан гарын авлага.2021
13. Улс төрийн намуудад зориулсан жендэрийн бодлого боловсруулах аргачлал.2016
14. Шийдвэр гаргах түвшинд дэх эмэгтэйчүүдийн оролцооны талаарх олон нийтийн төсөөлөл.2022
15. Монгол Улсын улс төрийн намын тухай хуулийн төсөлд шинжээчдийн хамтарсан дүгнэлт, зөвлөмж.2023
16. Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл.2023. <https://legalinfo.mn/mn/detail/508>
17. УИХ-ын Сонгуулийн тухай хууль <https://legalinfo.mn/mn/detail/14869>